

د انتقالي عدالت بل ګام څه شی دی؟

نړیوال مرکز د وروستی څېړنې سره سم د کنگو د ولسواک جمهوریت په ختیځه سیمه کې د څېړل شویو خلکو له ډلې څخه یواځې ۲۷ په سلو کې خلک له دې محکمې د هغه له فعالیتونو او پروګرامونو څخه خبر وو. دا محکمه تر اوسه په دې نه ده توانېدلې ترڅو خپل اعتبار د افریقا په لویه وچه کې تثبیت کړي. په دې توګه د دې محکمې د لارې پر سر ګڼ شمېر خنډونه پراته دي. له هغو ستونزو څخه چې د دې محکمې په مخ کې پرتې دي د دې محکمې د فعالیت جغرافیایي کړۍ ده. په دې مانا چې محکمه یواځې د افریقا د شخړو پر سر را چورلي او ډېر لږ شمېر افریقایان په ټیټو پستونو کې په کار ګماري، په داسې حال کې چې په پام کې لري ترڅو د نړۍ په کچه فعالیت وکړي.

سره له دې دې محکمې مثبتې اغیزې هم درلودې د بېلګې په توګه دې محکمې د کنیا او یوګاندا عدلي سیستمونه و هڅول ترڅو قضایي تعقیب په غاړه واخلي.

د جرمنو نړیوالې محکمې د خپلو فعالیتونو په لړ کې ډېر او ډول ډول ګامونه پورته کړي دي. د هغې له ډلې څخه د دې محکمې لومړنی ګام د دې موخې پر شاوخوا را چورلي ترڅو وکولای شي د عدالت د نړیوالو پخوانیو سازمانونو ځای ونیسي. د پخواني یوګوسلاویا لپاره د جرمنو نړیوال دیوان د انتقالي عدالت په اړه دخپلو فعالیتونو په لړ کې د صربانو پخوانی رهبر رادوان کارادزیچ (Radovan Karadzic) ونیو چې دا نیونه یو لوی بریالیتوب ګڼل کېږي.

له بلې خوا د ملګرو ملتونو د امنیت شورا دا محکمه تر څواکمن فشار لاندې راوستې او اړیستې یې ده ترڅو خپل کارونه د ۲۰۱۱ کال تر پایه پورې پای ته ورسوي. همدارنګه د رواندا لپاره د جرمنو نړیواله محکمه چې مرکز یې په تانزانيا کې پروت دی د امنیت د شورا له مخې له ورته فشار سره مخامخ وه. او له دې محکمې څخه هم غوښتل شوي دي ترڅو خپلې دوسیې بېرته رواندا ته وګرځوي. په خواشیني سره د دې محکمو په تړلو کې هر ډول بېرته د مجرمینو د قضایي تعقیب غوره بهیر په تپه دروي او د انتقالي عدالت په وړاندې مسئولیت مننه او ځواب ورکول له خطر سره مخامخ کوي.

ګډې محکمې چې د نړیوالو متخصصینو او کورنیو قضایي لاروچارو یو ترکیب دی، یو د ودې او پراختیا په لور تلونکی بهیر دی. که څه هم دا ډول محکمې مثبت امتیازونه لري خو کیدای شي د نړیوالو او سیمه ایزو شریکانو ترمنځ مخالفتونه او ستونزې را پیداشي چې د هغو د فعالیت په وړاندې خنډ واقع شي. لکه څرنګه چې په کامبوج کې د سرو خمرو (Khmer Rouge) د لوړرتبه رهبران په اړه په ځانګړې محکمه کې دا خبره پېښه شوه.

ګډې محکمې د یوشمېر ستونزو درلودونکې دي. چې د هغې له ډلې څخه کېدای شي د قانوني موادو او د قضایي تعقیب اړوندو قوانینو یا مالي او اداري مسایلو په اړه اختلاف رامنځ ته شي. همدارنګه احتمال لري نړیوال متخصصین د دې پر ځای چې د مرستې او کارپوهنې په توګه وکارول شي، د ملي قضایي سیستم د ځای نیونې خطر ترې متصور شي.

سره له دې، نړیواله محکمه د نړیوالو او سیمه ایزو محاکمو د ګډون د تمرین په توګه زیاتو هڅوونو ته اړتیا لري.

د لبنان ځانګړې محکمه، د وروستی مختلطې محکمې په توګه په پام کې

د لاهه نړیوالې جزایي محکمې هڅه کړېده ترڅو د بشر له حقونو څخه د ټولیز سرغړاوي په وړاندې د ځواب په توګه د مجرمینو په قضایي تعقیب سره ارزښتمن ګامونه پورته کړي. خو دا محکمه د جرمنو د څېړنې په اړه تل له ستونزو سره مخامخ وه. چې له هغې ډلې څخه کله چې نوموړې محکمې د انتقالي عدالت بهیر پرمخ روان کړی و د جګړې قربانیان له محکمې او د هغې د راخرخېدو له ټکي څخه بې خبره وو. او له بلې خوا ملي مشرانو هم له دې بنسټ سره مخالفت کاوه. پر دې بنسټ هغه پوښتنه چې په ذهن کې را ولاړېږي داده چې: د انتقالي عدالت راتلونکې به څه وي؟

ټولیز حالت او ستونزو ته کتنه

د لاهه نړیوالې جزایي محکمې د ۲۰۰۸ کال په وروستیو کې پنځه تورن کسان ونیول. له دې څلورو کسانو څخه یو د کنگو د ولسواک جمهوریت د پخواني ولسمشر مرستیال و. پر نوموړي باندې د مرکزي افریقا په جمهوریت کې د نړیوالو جرمنو د سرته رسونې تور لګېدلی و. همدارنګه په هغه وخت کې چې د یوګاندا او د لارډ مقاومت پاڅون کوونکې ډلې ترمنځ د سولې خبرې اترې روانې وې نوموړې محکمه د دې پاڅون کوونکو د نیولو په هڅه کې وه. او همدارنګه په داسې حال کې چې د ارفور د سیمې په اړه سختې څېړنې روانې وې، دا محکمه په کنگو کې له سختو امنیتي او تدارکاتي ستونزو سره لاس او ګریوان وه.

په وروستیو میاشتو کې د انتقالي عدالت د پروسې په بهیر کې یو لړ پېښې رامنځ ته شوې چې په دې هیوادونو کې به د انتقالي عدالت راتلونکې له ستونزو سره مخامخ کړي. یانې د نوموړې محکمې د فعالیت په لومړیو ورځو کې، په داسې حال کې چې د کنگو د جمهوریت د ملیشو لارښود توماس لوینګا (Thomas Lubanga) محاکمه کېږي، نیردې وه چې د ملیشو د لارښود قضایي تعقیب کوونکي د ملګرو ملتونو موافقت واخلي ترڅو تورن کس ته پټ معلومات ورکړي او په دې توګه لویه تیروتنه وکړي. همدارنګه په همدې وخت کې، د جنګي جنايتکارانو قضایي تعقیب کوونکي تر فشار لاندې و ترڅو د سوډان ولسمشر عمرالبشیر چې په نسل وژنه باندې تورن و، ونیسي.

د لاهه د نړیوالې جزایي محکمې ستونزې

د لاهه نړیوالې جزایي محکمې د خپل کار په بهیر کې ډېرې ستونزې درلودې. د نوموړې محکمې د پراخو ستونزو له ډلې څخه کولای شو د سمې اطلاع رسونې نشتوالي ته اشاره وکړو. د بېلګې په توګه د انتقالي عدالت د

لري ترڅو د هغو کسانو دوسې چې په ترهگرۍ او وژنو باندې تورن دي ، په هغه توگه چې د لبنان په قوانينو کې تعريف شوي دي، وڅېړي. دا ډول کړنه د نړيوال عدالت مسئله سياسي کوي. سره له دې هم دا محکمه کېدای شي د لبنان په د ټولني د حالت په ښه والي کې خپل رول ولوبوي.

د انتقالي عدالت راتلونکې

نړيوالې محکمې د عدالت د پراخېدو رول د نړيوال عدالت په غياب کې تر سره کوي. په دې مانا هغه وخت چې انتقالي عدالت له ستونزو سره لاس او گريوان دی ، مخ پر وده نړيوالې محکمې او همدارنگه مخ په ډېرېدونکي هغه هیوادونه چې د روم بنسټ لیک (ICC) يې لاسليک کړی دی، د معافیت د له منځه وړلو په اړه به مثبت او هراړخيز رول ولوبوي.

د ودې دا بهیرونه يانې د نړيوالو محکمو وده او د روم بنسټ لیک ته مخ په ډېرېدونکي ژمن هیوادونه به د نړيوال او ملي قلمرو ترمنځ بېچلتيا رامنځ ته کړي.

نور برياليتوبونه چې کولای شو د نړيوالو محاکمو لپاره يې نوم واخلو، د بشري حقونو لپاره بين الامريکايي محکمه ده. دا محکمه توانېدلې ده چې په امريکا او د کارائيب په حوزه کې د قربانيانو د حق د يوې برخې په توگه د زيان د جبران تر پولې د معافیت د کلتور د له منځه وړلو په اړه او همدارنگه د تورنو کسانو د قضايي تحقيق او تعقيب د ظرفيتونو پراختيا او پرمختيا لپاره پياوړی رول ولوبوي. او همدا څيز د دې لامل گرځېدلی دی ترڅو ملي قضايي دستگاه هم وهڅول شي. په همدې وخت کې چې د محاکمو له کړنو څخه خبرې کوو، د ارجنټاين، چيلي، پيرو او کلمبيا په هیوادونو کې د پخوانيو ډله ايزو جنايتونو د قضايي تعقيب په اړه کار او کړنې روانې دي. دم گړۍ له ځانگړو او د پام وړ مسائلو څخه يو هم په يوه کورني محکمه کې د پيرو د

پخواني ولس مشر البرتو فوجيموري (Alberto Fujimori) محاکمه ده . دا په داسې حال کې ده چې محکمه له دې امله زيات زور او فشار په غاړه لري. خو بياهم دا محکمه په پيرو هیواد کط د قانون د واکمنۍ د ټينگښت لپاره يو دپام وړ عمل گڼل کيږي. دا محاکمات ددې لامل گرځېدلي دي چې د عدالت په تامين سره تل پاتې سوله پياوړې کړل شي.

له دې ډول سزايي گام پورته کولو او د ځواب ويلو د کلتور له رامنځ ته کولو څخه په کلمبيا کې کاري چارچوکاټونه او گام پورته کول روان دي او هغه کيږچې د دې سزايي اقداماتو په بهير کې د دې هیواد نيمه نظامي ډلې د ۲۰۰۵ کال د عدالت او سولې تر قانون لاندې له نظامي کړو وړو څخه بهر کړي. د عدالت د تامين يوه بله لاره چې په دې هیواد کې روانه ده هغو نيمه نظاميانو ته د امتياز ورکول دي چې له نظامي کړو وړو او نظامي حالت څخه لاس اخلي. د امتياز ورکولو بهير باور لري چې دا عمل به د دې لامل وگرځي چې نوموړي نيمه نظاميان به پخوانۍ جنايي کړنې را برسېره کړي. البته له هغه ځايه چې د قربانيانو حق له حق العبدې حقوقو څخه دی ، نو ځکه هيڅوک دا حق نلري چې د قربانيانو لخوا چاته بښنه وکړي، له همدې امله، د امتياز ورکولو په پروسه کې د قربانيانو حق محفوظ دی او د خسارې ورکولو او د خواخوږۍ ته اړتيا لري .

خو دا دې يادونې وړده چې دا گامونه ، د پرمختگ گامونه دي چې له ستونزو سره لاس او گريوان دي. هغه گامونه چې د معافیت فرمول يې د حقيقت په وړاندې ځای په ځای کړی دی. البته د لاس له نړيوالې محکمې څخه دمخه دا شونتيا شتون درلود چې معافیت خپل ځای ونيسي. د دې محکمو له قضايي کړنو سرېره يو بل د پام وړ ټکی دادی چې د نړيوال انتقالي عدالت ارزښت په دې کې دی چې نړيوال عدالت وکولای شي د مسئوليت منلو لپاره ملي هيڅې پياوړې کړي.

د انتقالي عدالت نړيوال مرکز (ICTJ) : د انتقالي عدالت نړيوال مرکز داسې يو ارگان دی چې د انتقالي عدالت د خونديتوب لپاره کار کوي، دا ارگان له هغو هیوادونو سره چې غواړي د تل پاتې سولې او په تېرو کې پر بشري ضد جرمونو باندې د عدالت د پلي کولو په اړه فعاليت وکړي، مرسته کوي. د دې مرکز د فعاليت سيمه هغه ټولني دي چې له ځپونکو حکومتونو او يا وسله والو شخړو څخه راوتلي وي او يا په هغو هیوادونو کې ولسواکي نوې را توکېدلې وي او تر اوسه لا له پخوا پاتو ستونزو لکه له عدالت څخه پراخ سرغړاوی او د بشري حقونو سيستماتيک تر پښولاندې کولو سره لاس او گريوان وي د دې سازمان په اړه د نورو ډېرو مالوماتو لپاره په www.ictj.org پته باندې مراجعه وکړئ.

د افغانستان د څار ټولنه: د افغانستان د څار ټولنه يو افغاني مدني بنسټ دی چې لرليد يې يوې ولسواکې، سوله ايزې، متواضع او له عدالت څخه برخمنې ټولني ته رسېدل دي چې ټول وگړي يې وکولای شي له مساوي فرصتونو څخه برخمن وي. د دې بنسټ ماموريت د هغو کړو وړو سرته رسول دي چې پايله يې په افغانستان کې د سولې ، عدالت او يو د بل د منلو د فرهنگ پياوړتيا او بشري حقونو ته درناوی وي. ولسواکې، عدالت، بشري حقونو، په هیواد کې انډوليزې ټولنيزې او اقتصادي پرمختيا ، بې پروايي، خپلواکي او تخصص ته ټينگه ژمنتيا د دې سازمان د کړو وړو د لارښود په توگه له چورليزو ارزښتونو څخه گڼل کيږي. د افغانستان د څار ټولني په اړه د نورو زياتو مالوماتو لپاره لاندې ويب پاڼې ته مراجعه وکړئ: www.watchafghanistan.org